

Visegrádi Hírek

VISEGRÁD VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK LAPJA

KÜLÖNSZÁM

1956 – 2006

A forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára

Tisztelt Olvasó!

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján városunkban is számos esemény, megemlékezés történt. Engedjék meg, hogy röviden áttekintsük ezek sorát, melyekkel városunk megemlékezett a forradalom és szabadságharc dicső napjairól és máig élő erkölcsi tanúságairól.

Október 13-án a Szent György Lovagrend szervezett megemlékezést a nagymarosi temetőben nyugvó 56-os halálraftélt mártírok, Burgermeister József és Lackhy Albert emlékművé-nél.

„Ezerkilencszázötvenhat, te csillag” címmel az önkormányzat vetélkedőt hirdetett a város két iskolája számára. Az október 17-én lezajlott történelmi versengést megelőzően a diákok Budapesten végiglátogatták a forradalmi helyszíneket, és megtekintették a Terror Háza Múzeumot.

Október 23-án az Áprily Lajos Általános Iskola diákjai és tanáraik adtak ünnepi műsort a moziban.

Október 27-én a művelődési házban Csics Gyula tartott könyvbemutatóval egybekötött előadást.

November 4-én felavatták a város első – az Együtt Kulturális Egyesület támogatásából elkészített – 56-os emléktábláját a Scheili-ház falán. Beszédet mondott Balás-Piri László, a Történelmi Igazságtétel Bizottság alelnöke. A táblát Hadházy Sándor polgármester és Balás-Piri László avatta fel és Kalász István kanonok, plébános áldotta meg.

Alábbi összeállításunk a rendelkezésre álló szerény kereteken belül megemlékezés Visegrád 1956-os eseményeire, tiszteletadással az akkori bátor visegrádi polgárok áldozatvállalása előtt. Tisztelgés és kezdeményezés. Bátorítás arra, hogy többen szólaljanak meg, emlékezzenek vissza '56 tragikusan szép napjaira.

Összeállításunkban a Visegrádhoz is köthető események felelevenítése mellett két, körünkben élő művész 1956-tal kapcsolatos írását is közreadjuk. Gróh János az általa átélt napokat eleveníti fel, míg Szok Iván egyéni hangú esszével emlékezik a diktatúra évtizedeire.

2006-ban a magyar történelem két dicső eseményére, az 1456-os nándorfehérvári diadalra és az 1956-os forradalom és szabadságharcra emlékeztünk. Nem véletlen, hogy a magyar nép helytállásáról a katolikus egyház feje, a római pápa, mindkét alkalommal megemlékezett. 1956-ra történő emlékezésünk bevezetőjét legmértőbb módon egy ritkán idézett forrásból, XII. Pius pápa 1956. október 28-án kiadott „Luctuosissimi eventus” c. enciklikájából vett részlettel zárhatjuk:

„Azon igen gyászos események, amelyek Kelet-Európa népeit sújtják, s különösen a nekünk igen kedves magyar nemzetet, amelyet jelenleg iszonyatos öldöklés vére áztat, mélyen megindítják atyai lelkiünket; s nemcsak a miénket, hanem bizonyára mindazokét is, akik szívükön viselik a civilizáció adta jogokat, az emberi méltóságot, s az egyéneket és a népeket megillető szabadságot.”

Az elmúlt 16 év minden tényfeltáró történeti kutatása, a számos személyes visszaemlékezés ellenére is elmondható, még mindig nem tudunk minden részletet az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeiről: nem tudjuk, kik és kinek a parancsára lóttek a Kossuth téren békésen tüntető és a szovjet katonákkal barátkozó tömegbe. Nem tisztáztak pontosan, kik adtak parancsot vidéki sortűzre, és mi volt a vezető politikai körökhöz való kapcsolatok. Nem ismerjük teljes pontossággal a szovjet birodalom politikai és a katonai gépezet működésének minden részletét. És nem tudjuk, hogy a kádári terror működtetői, karhatalmisták, vérbírók, a hatalmukba újra visszatérő pártfunkcionáriusok, a megfélemlített, megzsarolt vagy szegyenletes szerepüket önként vállalt besúgók és mások, ha más nem, erkölcsi számonkérése miért nem történt meg? Nehéz elfogadni, hogy az „elbocsátott légió”, az ÁVH magas rangú tisztjei 56-os dicstelen tevékenységük után, kommunista vakhitüktől nem, csak egyenruhájuktól megválva, a gazdasági és a kulturális élet vezető posztjain, majd „jól megérdemelt” nyugdíjukat élvezve, anyagi jólétben tengették és tengetik életüket. Az 56-os elítéltek egyike fogalmazott így: „Mi megszenvedtük 1956-ot, a vérbírók, ávosok, pufajkások vígan élnek, én meg itt állok egy kis vacak mécsessel a kezemben és szégyellem magam.”

Az 1956-os eseményekhez vezető hosszú és sötét 50-es évek során a magyar társadalom majd minden tagját érte politikai, jogi, gazdasági elnyomás, meghurcolás. Ennek érzékeltetésére néhány kiragadott adattal teszünk kísérletet: 1951 és 1953 között 650 000 ember ellen folyt eljárás, ebből 387 000-et marasztaltak el, 1948–50 között 400 000 parasztot ítélték el jórészt közellátás büntette miatt. Budapestről 13 000 embert telepítettek ki, az internálótáborokban és munkatáborokban 45 000 ember sínylődött. Az 1955-ben börtönben levők 80%-a politikai vétség miatt került rács mögé, az összes bebörtönzött 55%-a munkás volt. A besúgók száma 1951 és 1955 között 35 és 40 000 között mozgott. A rendszer a papok szemmel tartására különösen nagy figyelmet fordított. Ezt egyházi személyek Pest megyében történt üldözéséről megjelent tanulmányból idézett Visegrádra vonatkozó példával szeretnénk illusztrálni:

„Dr. Tóth-Turczér Nándor visegrádi plébános ellen az a vád merült fel, hogy „barátai és aktívái a környéken lakó kitelepített és reakciós elemekből kerülnek ki”. (A „barátok közt” említi a jelentés gr. Wenckheim Sándort, Grosmith István [sic!] volt ezredest, Fux Leó volt főintézőt, Jakab Lajos volt gyárigazgatót stb.) A plébános befolyása alatt tartja a községi tanács legtöbb tagját, sőt két évvel korábban a helyi párttitkárt is le kellett váltani „reakciós tevékenység” miatt. Ezért aztán Visegrádon, mint az egyházi tanácsos jelentése hangsúlyozza, „minden hátul kullog”, és a „demokratikus szervek rendezvényei

általában gyengén sikerülnek”. A plébános semmiféle állami feladat elvégzésére nem hajlandó mozgósítani híveit, „a helyi vezető elvtársakról gúnyosan és lekicsinylően nyilatkozik”, sok esetben akadályozza a tanács intézkedéseit. Amikor Csala László egyházi tanácsos személyesen figyelmeztette, hogy szakítsa meg kapcsolatait a „reakciós elemekkel”, közölte, senkinek semmi köze ahhoz, ő kivel barátkozik. Dr. Tóth-Turczér Nándor így végül „büntető jellegű áthelyezését és kongruájának megvonását” nem kerülhette el. (Csala László egyházi tanácsos jelentése az Állami Egyházi Hivatalnak 1955. X. 1.)”

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc történetével foglalkozó kiadványok, az 50. évfordulóra megjelent nagyszámú könyv és tanulmány megjelenését megelőző években, igen kevés szót szentelnek a kistelepülések forradalmi eseményeinek; elsősorban Budapestre és a nagyobb vidéki központokra koncentrálnak. Ezzel a nemcsak a történelmi hitelességen ejtettek csorbát, hanem akaratlanul is több ezer akkor élt jobbítani és változtatni akaró vidéki ember tetteiről feledkeznek el. Az 1990 előtti történetírás még egyszerűbben oldotta meg a problémát, az általános nézet ugyanis az volt, hogy „a falvakban lényegében nem történt semmi, a magyar paraszt óvatosságnál fogva nem vett részt a forradalmi eseményekben”.

A visegrádi események az akkor még a templomtérén álló 48-as emlékműnél játszódtak

Tény, hogy a falvakban sokkal kevesebb fegyveres konfliktus zajlott le, mint a kommunista rendvédelmi szervek központjaiban, a városokban. De ha vidéken a forradalom és szabadságharc napjaiban nem lettek volna tüntetések, s nem alakultak volna meg a helyi forradalmi bizottságok, valamint a rend és az elért eredmények fenntartására létrejött nemzetőr csoportok, valószínűleg pillanatok alatt elsöpörték volna őket a régi helyi hatalom képviselői.

A vidék jelentőségét és a forradalomban betöltött szerepét mutatja az is, hogy az akkori politikai vezetés mindenképpen meg akarta akadályozni a forradalom vidékre terjedését, ezért Budapestet ún. egészségügyi kordonnal akarták körülzární, amit végül nem sikerült megvalósítaniuk.

Az 1956. októberi események központjai vidéken a városok voltak, olyan gócpontok, amelyekből kiindulva a környék falvaiba is eljutottak a forradalom gondolatai, röpiratokba fogalmazott eszméi. A városok a környezetükben lévő falvakkal a forradalmi események napjaiban igen szoros kapcsolatban álltak, nem utolsó sorban azért

is, mert a falvak ezekben a napokban a legfontosabb nyersanyag- és élelmiszerforrást jelentették a nagyobb településeknek. Közismert tény, hogy Budapest is rengeteget köszönhetett a vidéki élelmiszer-szállítványoknak, ugyanúgy a városok is a vonzáskörzetükbe tartozó falvaknak. Amikor 1956 vidéki forradalmáról és a kisközségek megmozdulásairól beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül természetesen azokat az azonosságokat sem, amik ezeket a fellépéseket a városok forradalmaihoz teszik hasonlóvá. Így például a forradalmi bizottságok létrehozását, a volt begyűjtési előadók és legtöbb helyen a volt kommunista vb-tagok elűzését, a zászlóégetéseket, a kommunista jelképek eltávolítását, a forradalmi bizottságok létrehozását, vagy a tsz-ek felszámolását. De a fővároshoz hasonlóan a vidéki központokban is követelték az ÁVH feloszlását, a párt hatalmának megtörését, a szovjet csapatok kivonását és a politikai foglyok kiszabadítását is.

Ezt a zászlót Scheili Pál hozta haza a budapesti eseményekről, és a család azóta is féltve őrzi

A vidéki Magyarország forradalmi eseményei szerves részét képezték az országos történéseknek. Túl kell lépni azon a szemléleten, hogy a kistelepülések megmozdulásai csupán a városok és Budapest forradalmi eseményeinek helyi leképeződései. Ennél sokkal több történt vidéken. Persze az események forogatókönyvei alapvetően ugyanazok voltak a falvakban is, mint a városokban, de az az aktivitás, amely a vidéki kistelepüléseket jellemezte, óriási jelentőséggel bírt a forradalom és szabadságharc egészének szempontjából. Az, hogy a falvak és kisvárosok lakóiban is feléledt a változások iránti igény, olyan indukáló erőt és háttért jelentett, amely nélkül lehet, hogy már az első egy-két nap után összeomlott volna az egész forradalmi kezdeményezés.

Pest megye 1956-ban is különleges, központi helyet foglalt el az országban. Budapest közelsége akkor is meghatározó volt. A 750 000 lélekszámú megye dolgozóinak 1/3-a, cca 100 000 fő – ebből 40 000 ipari üzemi munkás – járt Budapestre dolgozni, de a mezőgazdasági termelők is naponta vitték áruikat a fővárosi piacokra.

A megye minden központi szerve a fővárosban székelt, első számú politikai vezetője, a Magyar Dolgozók Pártjának Pest megyei első titkára 1955. szeptember 6.–1956. július 18. között Kádár János volt.

A megyében jelentős katonaság állomásozott, Cegléd magasabb rendű parancsnokság székhelye volt, a magyar

mellett természetesen szovjet alakulatok is „itt tartózkodtak”.

A forradalmi események során a katonaságnak is komoly szerepe volt, mivel október 23. este a szentendrei tisztiszkolásokat a Pártközpont és a Belügyminisztérium piliscsabai ezredét a Rádió védelmére rendelték.

Az első napok eseményeivel való élő kapcsolattartást nagyban elősegítette, hogy a vonatok és a HÉV 24-én hajnalban még bement a fővárosba, így számos vidéki dolgozó vett részt a tüntetéseken, és vihette a híreket haza. A megye mezőgazdasági dolgozói mindennapi munkájukat folytatták, jórészt a régi formában, mivel a 1957 márciusáig a 336 termelőszövetkezetnek 2/5-e feloszlott.

Az a tény, hogy 24-én megszűnt a központi utasítás, a rendvédelmi szerveknél komoly pánikot okozott. A megyében több helyen békésen, a tüntetőknek fegyvereiket átadva elvonultak, de több helyen beleltek a tömegbe. Így történt október 26-án Szentendrén is, ahol a tisztiszkolások tüzeltek fegyvertelen tüntetőkre. A forradalom utóvédharcai során sok helyen megmaradtak a helyi nemzeti bizottságok, egészen 1956. december 8-i központi feloszlásukig.

A megtorlás a megyében is kegyetlen volt. 1956 decemberében újra megnyitották az 1953-ban bezárt kistarcsai internálótáborot, 1957 márciusától megkezdték működésüket a Pest Megyei Bíróság keretén belül felállított különleges bíróságok, a népbíróságok.

A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya 1959. március 31-i jelentése szerint a forradalomban való részvételért 496 személyt ítélték el, 1 évig terjedő börtönt 230 fő, 2–5 évig 86 fő, 5–10 évig 77 fő, 34 személyt 10 év feletti szabadságvesztéssel sújtottak.

Rendőrségi eljárás további 256 személy ellen folyt, 6 hónap internálásra 313 személyt ítélték, rendőri felügyelet alá 117 személy került. 23 halálos ítélet született, 16 embert végeztek ki. A megyei rendőrkapitányságtól 133-an, a honvédségtől 143-an – akik nem írták alá a tisztiszkolási nyilatkozatot – lettek eltávolítva.

Pest megyéből 8402-en távoztak jogellenesen külföldre, 71%-uk 15–30 év közötti, 46,8%-uk ipari munkás, 71,1%-uk férfi, 28,9%-uk nő.

Ezrek ellen a munkahelyükön indult eljárás vagy más módon történt felelősségre vonás.

A forradalom utáni megtorlás nem zárult le a bebörtönzéssel, internálással, rendőri felügyelettel. Jól tudjuk, hogy bármilyen 56-os, a forradalom melletti szerepvállalás hosszú évekre megbélyegzést jelentett. A mindenre kíváncsi hatalom a katonai szolgálatra történő bevonuláskor, továbbtanuláskor, munkahely-változtatáskor is számon tartotta az egyes személyek, családtagjaik, hozzátartozóik előéletét. A Visegrádon is fennmaradt hivatalos, írásbeli utasítások szerint az 1960-as katonai összeírásakor jelenteni kellett az illetékeseknek, hogy a sorkötelesnél:

– „A családból és közeli rokonaik közül ki vett részt ellenforradalmi ténykedésben, hol és mit csinált.”

– „A családból és közeli rokonaik közül ki vett részt az ellenforradalom leverésében, hol, mikor, milyen formában.”

– „Távozott-e valaki külföldre az ellenforradalmi események után családjából vagy rokonságából (ki, mikor és hová)”

A Visegrádi Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke 1961. november 23-án az alábbi jelentést teszi.

„...visegrádi lakos általános iskolai pedagógus segédrendőri beszerzését nem javaslom. Nevezettnek 1956 októberi eseményekben kifolyólag a magatartása nem a legkívánatosabb volt. Rendőri eljárás nem volt ellene, azonban értesüléseink alapján ő is a hangadók közé tartozott. Politikai tájékozatlansága, valamint vallásos érzülete véleményem szerint nem teszi alkalmassá a segédrendőri beszerzésre.”

Kossuth-címer,
amelyet a résztvevők visszaemlékezése szerint
Scheili Pál 1956-ban a 48-as emlékműre helyezett fel.
A címert 1956-ban, e célra Hibbey Albert adta oda,
ma is a család tulajdonában van

1956-ról minden résztvevőjének megvan a maga története. Az 1990 előtti évtizedek sajátságos „történelemszemlélete” következtében az 1956 után élt nemzedékében is felemás kép élhetett a forradalomról, s az azt megelőző 50-es évekről. Azt mondhatjuk, Visegrád e szempontból talán még sajátságosabb helyzetben van. Váro-sunk a

hazai történelem elmúlt 60–70 évének tragédiáit más, nehezebb sorsú településekhez képest szerencsésebben élte túl. Nem történtek súlyos háborús pusztítások, viszonylag csekély volt a 1944–45-ben itt zajló hadi események áldozatainak a száma, s a környező falvaktól eltérően Visegrádon nem volt kitelepítés. Az is tény, hogy Visegrádon, a település méretéből és helyzetéből adódóan – nem voltak komolyabb nagyüzemek – a forradalom napjaiban sem történtek országos hatású események. Az 1956 utáni megtorlás során internálás, börtön négy személyt: Kovács Lászlót, id. Scheili Pált, Salamon Rácz Tamást, Tóth Ferencet sújtott.

Azt tapasztalhattuk, hogy erről a korszakról a felnőttek vagy gyermekként túlélők mostanáig nem szívesen beszéltek. Bármennyire nem szeretjük történelmünket a jubileumi megemlékezésekhez kötni, tény, hogy az 50. évforduló alkalmával többen megszólaltak, felidéztek emlékeiket

Tudjuk, sőt reméljük, hogy mind többen fogják azt mondani az összeállítást olvasva: nemcsak ennyi történt Visegrádon, vagy úgy emlékeznek, nem egészen így történtek az események.

1956 hiteles történetének feltárásában, tisztázásában – itt Visegrádon is – még nagyon sok a tennivaló. A meglévő, korántsem a teljességet bemutató történeti források feldolgozása mellett alapvetően fontos megszólaltatni a forradalmi napok eseményeinek aktív résztvevőit, valamint a diadalmas és tragikus napokat megelőző kortársakat. Újra és újra át kell törni a hallgatás és a félelem falát!

A visegrádi Mátyás Király Múvelődési Ház és a Mátyás Király Múzeum – bármely civil szervezet támogatásával – örömmel vállalja fel ennek a gyűjtőmunkának a szervezését és megfelelő támogatás esetén a kutatómunka eredményeinek közreadását a forradalom előtti tisztelgés és mindannyiunk, főként a fiatalabb nemzedék épülése céljából.

Gróf Péter

A Visegrádon élő szobrászművész, Péterfy László által készített emlékmű (Budapest, Kispeszt 56-osok tere)

„Történelmi lecke fiúknak”

(Ady)

(az 56-os forradalomról és a 90-es rendszerváltozásról; a hasonlóságról és különbözőségről; erő fényvel és kontúrokkal láttatva a lényeket s az összefüggéseket, tehát: festőien...)

Mottó: *Mindennap honfoglalás van! Ezt szoktam mondani a hallgatóságom előtt a mindennapok felelősségére akarván felhívni a figyelmüket, hiszen a holnapi történések már a tegnapokban fészkelődnek.*

Édes Corvin közti barátaim!

Tisztelettel ajánlom tehát ezt a dolgozatot László Gyula professzor emlékének, aki zseniális módon ráértett arra, hogy hazánk földjét, ezt a gyönyörű, szent helyet nem egyetlen fergeteges rohammal vívták meg az őseink, hanem több hullámban, talán évszázadok alatt.

A kárpótlásról és a hazáról gondolkodtam egy, a Csepel szigetén megtartott földárverés alkalmával. A licitek tárcsa-számaim tartottam a kezemben, néztem az izgalomtól heccelt arcokat – s közben éreztem a föld rendíthetetlen nyugalalmát. Elképzeltem magamban az ősi birtokszerkezeteket ezen a tájon, a kelták súlyos bálványköveit, a kétezer éves római tulajdonlapokat, az avar és szláv mezsgyéket, a magyar nemesi okmányokat, aztán a tüzet, amelyben ezek elégték a tatár- és törökidőknél, majd újráfogalmazódtak az emlékezet segítségével, hitelesítve a kuruc és labanc hivatalokban, a forgandó hadiszerezence szerint. Mindenkor megrendültem gondolok a magyar földre, mint a csaták földjére, az első és a második világháború borzalmaira, a sírokra és tömegsírokra, az internálásokra, a kitelepítések idején elárvult ugarra, az államosításra és a tagosításra, a rombolásokra és építésekre, a felrobbant és a fel nem robbant aknákra.

Az ókortól kezdődően, hadtörténelmi egyszer-egy, hogy a háborúkat felszabadító háborúknak nevezték, a hódítók magukat felszabadítóként ünnepelték, és ha maradtak még túlélők a szenvedések után, számukra eljött az igazságosság és a BÉKE.

A vérbeli stratégiák már a csata estéjén a holnapi ütközetek horizontjait nézték, a megszerzett területek azonnal hátor-szággá váltak és nyomban megindult „az ideiglenes megszálló csapatok számára az öröklakások építése” – és a börtönöké is, sajnos. Így volt ez Julius Caesar óta, Napóleon és Sztálin esetében, és azon túl is, mind a mai napig.

A hódítók midig érdekelték voltak a megszerzett területek mielőbbi konszolidációjában, melyhez partnerekre volt szükségük. Megindult a barátok felkutatása, és ha keresték, hát rendszeresen meg is találták a belső ellenzéket, politikai és etnikai értelemben is.

Magyarországon a második világháború után a szovjet csapatok is találtak szimpatizánsokat, akik nem kompromittálódtak a harcok során, a háborús bűnökből kimaradtak – hiszen a korábbi bukott rezsim jogfosztottjai voltak –, és az

orosz katonában nem az utálatos megszállót, hanem életük megmentőjét látták, és erkölcsi tekintetben is megedződtek az átélt borzalmak okán, és megtanulták, hogy ahol az ácsok dolgoznak, ott repül a forgács.

1945-öt követő újjáépítésben Moszkva joggal számíthatott a magyar lakosság egészséges életösztonére, munkájára, de azon túl is a nemzeti baloldal úgynevezett internacionalista vonalára, amelyből sokan alig néhány év múlva áldozatul esnek majd a „moszkoviták” párton belüli tisztogatásának (például Rajk-per), és naivitásuknak, hogy álmolni merték a nem létező kommunizmust, a végső harcot, és hogy ne-emzet-kö-özi-vé-é lesz ho-ol-napra a vi -lá-ág. A nagyszerű eszme érdekében vállalkoztak olykor a pizkos munkára, a kiszolgálás és kollaborálás szintjén. A politikai elkötelezettek mellett etnikai tekintetben elsősorban a hazai zsidóság jöhetett szóba, mert ők többségükben hamar felismerték a beilleszkedés és társadalmi Nagy

csaták (Szkok Iván, 1974.)

felemelkedés kínálkozó alkalmát, különösebb meggyőződés

nélkül léptek be- meg át a kommunista pártba, segítették az új hatalom konszolidációját, megszervezték és működtették az apparátust tisztes haszonra, mondhatni üzleti alapon, és elnézték, mint vegetálnak a kitelepítésben a burzsuj, az osztályidegen sorstársaik, akár Visegrádon.

Csúcsvezetők közül pedig 4-ből négyet hozhatunk ide példának: Rákosi, Gerő, Révai, Farkas, akik anyanyelvi szinten beszélték a magyart.

Az igazság kedvéért azért el kell mondani, a Monarchia idején a nemzetiségi mozgások következtében az etnikai arányok folyamatosan megváltoztak, és a gazdasági világválság után József Attila szavaival kitántorgott Amerikába 1,5 millió emberünk – tehát az országnak volt felvevőpiaca –, melyért a régi arisztokrácia nagyrészt felelős volt.

Akadtt az országban még egy kisebbség, a hazai cigányság, és ők is a hatalomért folytatott versenyben esélyesek lehetnek volna, de iskolázatlanságuk miatt, társadalmi megbecsültségük, érdekérvényesítő képességük csekély volt. Az az igénytelen deviancia, amely mind a mai napig tart, a szegénységükből fakadóan a gondok egész sorát gerjeszti, úgy érzem, ez már robbanásveszélyes, és csak reménykedni tudok benne, hogy ez a helyzet nem DIREKT van így, a háttérben nem tételezhető fel sötét erők haszonlesése, mint ahogy a gyárakat és üzemeket is hagyták lepusztulni sorra a privatizáció előtt...

El kell valamit mondanom személyes élményeim közül is, amellyel talán jobban meg tudom világítani a háború után végbement társadalomlélektani folyamatokat. Nekünk annak idején modern villany- és vízimaink voltak Vas megyében, és a malmokból gumirádlis lovas szekerek szállították a lisztet Szombathelyre. Az államosítás után történt, hogy hatéves kisgyerekként a vasszécsenyi házunk ablakában könyököltem, s egyszer csak azt láttam, hogy „Kari”, a kocsisunk, a bakon állva, vágóban hajtja be a muraközi lovakat a malomudvarra – mindenki legnagyobb döbbenetére. Azelőtt az ilyen „lovas bravúr” elképzelhetetlen és megengedhetetlen lett volna! Én akkor, ebből a jelenetből értettem meg az államosítás tényét, és azt, hogy most valamiféle „több évszázados igazságtalanság” vesz magának elégtételt egy virtusba öltött bosszú formájában, és szül újabb igazságtalanságokat.

A malmokat pedig az államosítás után hamarosan leszerelték, a lakást kifosztották, az autót a pártbizottság vitte el. Károly kocsisunk mehetett valahova segédmunkásnak valamelyik szombathelyi gyárba vagy esetleg az ország túlsó végébe Ózdra, Sztálinvárosba a szocializmust építeni: testét kizsákmányoltatni, lelkét megalázní.

Őszintén örülök, hogy édesapám nem érte meg az ötvenes éveket, s mindazt, amit mi láttunk s átéltünk, Ő nem látta és nem élte át. Édesanyámat letartóztatták, máig sem tudjuk, miért. A négy gyermeket a nagymamával a megyéből kitelepítették; talán azért, hogy én ezt a cikket ötvenkét év múlva majd Budapesten fogalmazhassam meg. (Vagy talán ezért, hogy a faluban ne sajnálják az árvákat?)

Miközben velünk s az ország megszámlálhatatlan családjával hasonló tragédiák és méltánytalanságok történtek, folyt a szocialista tervgazdálkodás, amelynek mutatói – összehasonlítva a nyugati kapitalizmus eredményeivel –, bizony, igencsak elszomorítóak voltak. Akik még emlékeznek rá, jól tudják, hogy a szocialista tervgazdálkodás valójában egy tervalku, termelési alku-folyamat volt. Az alku azt jelentette, hogy a gyárak és üzemek – hivatkozva a bonyolult nemzetközi és a gazdasági körülményekre, a tőlük független objektív nehézségekre, az akadozó anyagellátásra, vagy akár a „rossz időjárásra” –, a minél alacsonyabb normaelőírásokban voltak érdekeltek. Amit persze, szokás volt, illetl túlteljesíteni, mondjuk, Sztálin vagy Rákosi elvtárs születésnapjára, vagy a soron következő pártkongresszusnak a tiszteletére, akár ötven vagy száz százalékkal is. A prémiumért. A sztahanovisták 1000% fölött teljesítettek. A prémium volt a csapda, amelyért azonban mindig keserves árat kellett fizetni a közeljövőben, mert a pártvezetés, a Tervhivatal felemelt normaszámokkal, újabb és újabb csavarásokkal szorított a présen. Mivel tudott „védekezni” a munkás? A válasz: selejtet „termelt”.

Az ismeretlen katona síremléke
(Szkok Iván, 1984.)

Az úgynevezett szocialista blokkban, a korai ötvenes évekkel kezdődően egyre nyilvánvalóbbá vált a tervgazdálkodás csődje, és például az a képtelenség, hogy a kémelhárítás csupán normafelajánlásból (!), évről évre tíz–húsz %-kal több reakciós osztályellenséget tartóztatott le, kínzással csikartak ki a szerencsétlenekből hihetetlen vallomásokat, melyeket aztán az ügyészség koncepciói perré duzzasztott – az ellenségkép fenntartására és a lakosság megfélemlítésére. Mindenki tudta, hogy a számok manipuláltak és csalás az egész, a nép nyomorog, közben megy az értelmetlen pazarlás, az értékek semmibe vétele, a dogmák kiüresedése és lelepleződése, a kontraszelekció. Ez a katartikus felismerés éppen az irányító apparátus tisztességesebbjének és értelmesebbjének fájat legjobban, de a hülye is láthatta, különösen azért, mert a vasfüggöny dacára legalább levelező kapcsolatban maradt a nyugati rokonsággal és privátim volt némi összehasonlítási alapja a kétféle gazdasági modellt illetően, a szocializmusról és a kapitalizmusról. Ezek az emberek igazából barkácsközgazdászok, botcsinálta káderek voltak, és viszonylag hamar elkezdték keresni a megoldásokat a szocialista gazdaság megreformálására. Ez volt a reformkommunizmus első mozdulata! 1953 Nagy Imre első miniszterelnöksége, Rákosi Mátyás bukása.

A *reform* szó az egyéni elképzelések, a magántulajdon, a családi gazdálkodás visszacsempészését jelentette volna. Ezeket a „forradalmi” gondolatokat jobbára egyéni érdekek motiválták, jóllehet mindig „közösségi köntösbe” öltöztetve, és a magam részéről még azt sem vitatom, hogy volt benne össz nemzeti jó szándék is. Az „új” eszméket természetesen először a sajtóban kellett megszellőztetni, megszondázni a közvéleményt, még inkább a pártapparátust, itthon és külföldön, megszerezve a népi tábor pártvezetőinek jóindulatát, hogy ne érje a gazdasági reform-kommunistákat a harmadik utaság, az oportunizmus és elhajlás vádjai.

Az 56-os forradalmat közvetlenül megelőzően a sajtó lett a főszereplő, az irodalmi viták felértékelődtek, amit mutatott a Magyar Írók Szövetségének és a Petőfi-körnek növekvő népszerűsége. Megjegyzem: abban az időben újságíró csak száz százalékgig „megbízható” elvtárs, káder lehetett, s az irodalmi berkekbe való bejutást is erősebben meghatározta a származás és helyezkedés, mint az írói tehetség. Olyan emberek voltak ők, akikkel a rendszer szavak nélkül is szót érthetett.

Az én „olvasatomban” az elképzelés lényege a következő volt:

- 1) csináljunk úgy, mintha szocialisták lennénk;
- 2) de reformáljuk meg a szocialista tervgazdaságot a piacgazdaság elemi törvényei alapján;
- 3) újra adjunk teret a magántulajdonnak, lépésről-lépésre, először csak az ún. háztáji gazdaságokban, majd óvatosan tovább bővítve a köröket a kereskedelem és ipar felé. Mindezt azonban úgy - és ez a lényeg -, hogy a megszálló szovjet csapatok árnyékában megmaradjanak az „új” tulajdonviszonyok, vagyis továbbra is tartsák távol az egykori tulajdonoktól a régi tulajdonosokat, a „burzsoáziát”, ők maradjanak emigrációban külföldön, vagy kapjanak átnevelést a munkatáborokban, elmélkedjenek a kitelepítésben, vegetáljanak a jogfosztottságban, rohadjanak meg a börtönökben.

Ezeket a gondosan felépített elképzeléseket húzta át egyetlen pillanat alatt az 1956-os forradalom és szabadságharc.

1956-ot a változások elementáris igénye robbantotta ki, s ezeknek a változásoknak az akarásában példátlan egységet mutatott a magyar társadalom. Aki egyszerűbben gondolkodott, talán megelégedett volna nagyobb egyéni szabadsággal és a törvényességgel, jogokkal, az előrelátóbbak azonban, főként azok, akik időközben beletanultak a termelésirányítási folyamatokba, vagyis a gazdasági pozíciókban lévők – a gaz liberalizálásában reménykedtek. Az 56-os tüntetés gyönyörűen indult, s benne volt a „békés átmenet” lehetősége. Csakhogy, amikor elkiáltotta magát az első diák, hogy „Ruszkik, haza!” – nos, akkor, abban a pillanatban meghalt az „egység”... Mert az új, 1945 után hatalomba kerültek, a vállalati négyesek: az igazgatók, a párttitkárok, a szakszervezetesek, és főkönyvelők egyáltalán nem akarták, hogy a „ruszkik” hazamenjenek. Nem akarták, hogy visszavegyék tulajdonukat a „letűnt osztályok”, s még talán annál is kevésbé, hogy visszavegyék egykori méltóságukat, önrizetüket, cselekvőképességüket. Ettől kezdve

A győzelem géniuszi
(Szkok Iván, 1984.)

meg volt pecsételve a forradalom sorsa. A szép álmoknak vége szakadt. Ha netán valóban elmentek volna a szovjetek, az az „élcsapat” akkor is visszahívta volna, ha ténylegesen szükség lett volna „hívásra”. A kétféle érdek, a hódító-megszállói és a helytartói ugyanis teljesen összeesengett. Ezzel magyarázható, hogy a megtorlás dühe elsősorban nem az események előidézőire, az értelmi szerzőkre, a forradalmi közhangulat gerjesztőire, a kommunista mozgatókra összpontosult, hanem az utca hőseire, a szabadságharcos munkásokra, a „pesti srácokra”, tehát azokra, akiknek egzisztenciális érdekei nem kötődtek az elnyomó idegenek jelenlétéhez, a vasfüggöny biztonságot adó védelméhez. A forradalom kárvallottjai ezért lettek a munkások szinte kizárólagosan, akiknek a nevében a proletárdiktatúrát gyakorolták és ők maradtak ki a szellemi és anyagi gyarapodás lehetőségeiből.

Az 1956-os célok és az 1990-es fordulat azonossága és különbsége mindezekből következően abban áll, hogy '56-ban elbukott a szabadságharc, mert a párt-nómenklatúra – és az önjelölt tulajdonosi csoport – nem engedte meg, hogy a forradalom győzelemre jusson ilyen áron, a szabadság árán, és nagyon tudatosan *nem vállalta* a forradalom tulajdonjogi visszarendeződésének gazdasági következményeit. Félt a szovjet hadsereg által esetlegesen elhagyott országban rá váró ijesztő „magánytól”. Félt a jogos népharagtól, mert eredendően a pártvezetés a reformista szárnya is a vasfüggöny és a szovjet csapatok szélárnyékban tudta csak elképzelni *saját* reformjainak gyakorlatba való átültetését. Amivel aztán – egy szerencsésebb történelmi konstellációban – 1989/90-ben ismét most már sikerrel megpróbálkozhatott!

A nyolcvanas évek végére megváltozott a világ, a politikai vezetés garanciákat kapott a nemzetközi pénzvilágtól, a valódi, a politikai hatalom átmentésére azáltal, hogy *megtarthatta gazdasági primátusát*. Nem kellett félnie a reprivatizációtól, a tulajdon és a méltóság visszavételétől. A régi tulajdonosok, a '45 előtti birtokosság egyetlen puskalövés nélkül legyőzött pusztán az idő múlása által, mert az eltelt fél évszázad alatt megöregedtek és meghaltak. A világhatalmak tudták, hogy a volt szocialista országok, közös akaratból vezényszóra készségesen, zökkenőmentesen tagolódnak be az új globalizált világrendbe, csak hagyni kell a '45 utáni tulajdonreformok szerencséseit, az új kapitalistákat.

Befejezés:

A honfoglalással kezdtem, hát azzal is fejezem be. Azt mondtam előljáróban, hogy minden nap honfoglalás van. A szónak kettős az értelme: megszerezni, elfoglalni a hazát, aztán megtartani, megvédeni. A végvárakat meg kell erősíteni és nem szabad elhagyni. Igen ám, de most már nem Drégelynek, Kőszegnek vagy Egernek hívják azokat, hanem MOL, ÁPV Rt.-nek, energiaiparnak, Rádióknak és Televízióknak, banknak, repülőtérenak, földnek és a föld népének. 1956-ban örültünk volna Magyarországon a forradalom és szabadságharc győzelmének, kivéve a pártarisztokráciát, pedig nekik is szükségük lett volna a forradalom hozta reformokra, de a javukra akkorra már kialakult tulajdonviszonyokat nem akarták kockáztatni, és biztosra akartak menni, a kivárás mellett döntöttek. Egészen a 80-s évek végéig vártak. A vasfüggöny leomlott, tehát megérte. A szovjet csapatokat békében hazaengedték, ma már új nagybácsi, „keresztapa”, a nemzetközi tőke vigyáz az országra. O.K. Akkor éljen és virágozzék a GLOBALIZÁLT VILÁG ÉS A MAGYAR NÉP ÖRÖK ÉS MEGBONTHATATLAN BARÁTSÁGA!

Édes Corvin közti Bajtársaim,
Kedves Fiúk!

Így volt, de nem akartam Nektek elmondani, mert nem mertem és nem is értettétek volna, mint ahogy azt sem értettétek, miként maradhatott el a bocsánatkérés? Azért, mert '56-ban nem volt idő forradalomra. '56-ban szabadságharc volt, és tart a mai napig.

Honfoglaló Árpád vezér a magyar történelem legelső bajnoka halálának 1100. azaz ezeregyezredik évfordulója van 2007-ben, kérlek Titeket, ünnepeljétek meg méltósággal, mert ha Ti nem, akkor ugyan ki fogja megünnepelni!

Szok Iván
festőművész

In memoriam

(Szok Iván, 1976.)

(Nemzeti Galéria gyűjteménye)

GRÓH JÁNOS:

KÉT NAP: 1956. NOVEMBER 4–5.

Fegyveres ellenállás a Móricz Zsigmond körtéren

Közismert, hogy a Budapesti Műszaki Egyetem és az ebből átmenetileg kiszakított, de ugyanott maradó Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem az 1956-os forradalom melegágya volt. Az ország legnagyobb egyetemének hallgatói fontos szerepet játszottak az eseményekben, azok elindításában pedig egyenesen döntő szerepük volt.

Forradalmi hangulatú tanácskozások, viták után került sor 1956. október 22-én az egyetem aulájában arra az éjszakába nyúló gyűlésre, mely a forradalmi követelésekről határozott, és azok sokszorosítását követelte.

Másnap hallgatók vitték ki az egyetemen stencilezett forradalmi pontok példányait, a gyárakba és üzemekbe, munkásgyűléseket tartottak és felhívták a figyelmet a délutánra tervezett tüntetésre. Marian ezredes, a Katonai Tanszék vezetője az első perctől a forradalom mellé állt, irányította az október 23-i tüntetésnek a Műegyetemről induló résztvevőit, később a Katonai Forradalmi Bizottság tagja lett. Nyilván e kapcsolat révén került katonai felszerelés az egyetem területére. Az egyetem hallgatóiból alakították meg az első nemzetőr zászlóaljzat, elsősorban rendfenntartó céllal. Természetesen az egyetem fiatalabb oktatóinak döntő többsége is azonosult a forradalom ügyével. Aktívabban, vagy kevésbé aktívan, az adott helyzetnek, körülményeiknek és természetüknek megfelelően vettek részt a 23-i és az azt követő eseményekben.

A műszaki egyetemisták menete a Gellért rakparton halad a Bem tér felé 1956. október 23-án (forrás: Krónika 1956, Kossuth Kiadó 2006.)

Az építészek rajzi tanszékének tanársegédjeként magam és társaim tanszékünkre folyamatosan bejártunk. Két tanársegéd kollégámmal megbeszéltük – a november 4-ét megelőző baljós hírek hallatán –, „hogy ha valami történék”, az egyetemen találkozunk. (Megállapodásunk nem realizálódott. Míg a szovjet páncélosok gyors előretörése a város belsejébe – melyről röviddel a Nagy Imre-beszéd után, november 4-én értesültem telefonon – engem arra ösztönzött, hogy haladéktalanul az egyetemre siessek, őket elriasztotta attól, hogy megkíséreljék a Budára való átjutást, mert nálamnál jóval messzebb laktak az egyetem-től.)

November negyedikén az ellenséges ágyúk zárótüzére ébredve – amelyhez hasonló erejét a 45-ös ostromkor sem

hallottam – lakásunk belső ablaktábláit levittük a pincébe. (Feltételezhető volt, hogy a szűk belvárosi utcában egy torkollatú légnyomása is betörhetné azokat, nem is szólva akár egyetlen becsapódásról.) Megvártam Nagy Imre szózatát még, telefonon beszéltem bátyámmal, elbúcsúztam családomtól, és ezt követően a Műszaki Egyetemre mentem. Rövid utamon (a Veres Pálné utcában laktunk) nem találkoztam senkivel, az utcák néptelenek voltak.

Az egyetem központi épületének aulájában viszont annál nagyobb élet volt. A kerten átmenve ott egy kis tankot láttam, egy kis kaliberű ágyú és egy-két honvédségi teherautó társaságában. A Sóhajok Hídja, a központi épületet a könyvtárral összekötő folyosó árkádjá alatt lévő alagsori bejárat közelébe eső egyik helyiségben egy bajuszos öreg katona szovjet géppisztolyokat adott azoknak, akik kérték. E munkájának végeztével pedig feltűzött szuronyú puskával állt őrt az „arzenál” előtt. Vagy tízen-tizenketten álltak sorba fegyverért. Beálltam a sor végére. Ha jól emlékszem, az átvételt nyugtáznunk kellett, biztos azonban, hogy a kiadott fegyvereket gyártási számuk szerint lajstromba vette. Hiába, rendnek kell lenni!

A sorban állók legtöbbször egyszerű dolga volt. A katona a formások elintézése után markukba nyomta a fegyvert és a tölténytárat, amennyi járt – és már mehetek is. Az üzemből lévő géppisztolyok azonban elfogytak, és a sor végén álló egy-két embernek – sőt, az sincs kizárva, hogy egyedül nekem – már csak gyári, új, lezsírozott fegyver jutott. (Mintha azért mégis legalább ketten lettünk volna – a késői visszaemlékezés túlzásának tűnhet, hogy csak nekem lett volna ilyen balszerencsém, mindenestre, ha jól emlékezem. még néhányan utánam is jöttek.)

A géppisztoly letisztításához egy jó adag kócot is kaptunk. Egy ablakmélyedésben küszködtem a zsírozás eltávolításával, bizonyosan több mint egy órába is beletelt, mire elkészültem. Körülöttem eközben a sürgés-forgás fokozatosan alábbhagyott, aztán meg is szűnt. Végül kiderült, hogy fegyverem egy kis csappantyúja, mely működéséhez elengedhetetlenül szükségeseltetik, törött. Az őrt álló katona a fegyvermesterhez küldött, aki nem tudott a bajon segíteni – ehelyett néhány tölténytárral egy mannlichert nyomott a kezembe. Mindeközben semmit sem lehetett tudni arról, hogy mi történhet „odakünn”.

Harci zaj nem hallatszott, de nem is igen hallatszhatott az udvarra néző, becsukott alagsori ablakokon át, a pesti oldalról különösen nem. Miközben puskám kezelését igyekeztem elsajátítani (megjegyzem: katona nem voltam), az őrt álló öreg honvéd a falnak támasztotta szuronyos puskáját és feledve a gondosan vezetett lajstromot, a maga erkölcsi igazolására fogai között jobbjára érthetetlen szavakat mormolva távozott. Az aulába mentem, teljesen kihalt volt. Azt sem tudom, hány óra lehetett. Kisvártatva azonban egy fiatal oktató kollégám jött le a lépcsőn (később a New York-i Építész Szövetség elnöke lett), és egy

véletlenül megjelent öt-hat tagú fegyveres csoporthoz csatlakozott. Tanácsalanságomban nagyon megörültem, hogy én is velük tarthatok, de kérdésemre azt a határozott választ kaptam: ők elmennek. Szemlátomást zárt baráti csoport voltak, kollégám társait inkább fiatal munkásoknak néztem, mint hallgatóknak. Mivel csatlakozásomra nem tartottak igényt, nem próbáltam magamat rájuk erőszakolni.

Pár pillanat múlva egy építészkari adjunktus jött le az aulába, fehér köpenyben – az egyetemi oktatók e hivatali jelképében. Ő igen aktív volt az október 23-a körüli napokban, tanszékről tanszékre járva agitált, kari viszonylatban a leglelkesebb néhányak közé látszott tartozni. Igencsak meglepett, mikor engem meglátva odajött hozzám és felszólított, hogy én is vegyek fel fehér köpenyt. „Miért?” – kérdeztem. „Hogy az oroszokat fogadjuk.” „Én nem azért jöttem, hogy az oroszokat fogadjam” – válaszoltam –, éppenséggel nem akarva egy ilyen jellegű fogadóbizottságban vele részt venni. (Ez a kollégám napokon belül külföldre ment, azt hiszem, ekkor járt utoljára az egyetemen.) Nemsokára egy másodéves mérnökhallgató jelent meg fegyveresen. Jól ismertem, előző évben tankörükben tanítottam. Erősen rövidlátó, kissé ügyetlen, igen jóindulatú fiú volt. Mindig meghatódom, ha őrá gondolok. Azt hiszem, ő volt a hősiesség, a csendes hősiesség élő példája, mert neki, mikor fegyvert fogott, sokkal több mindent kellett legyőznie önmagában, mint másoknak. Mindvégig velünk maradt.

Rövidesen azonban már hárman voltunk együtt, mert odajött hozzánk egy érettségi előtt álló gimnazista is – történetesen ismerős. 1945-ig egy közeli házban, ugyanazon az emeleten laktunk, az apja mérnök. (Rövid ideig volt csak velünk – legfeljebb talán a körtérre való érkezésünkig láttam.) Ha jól emlékszem, hármunkhoz aztán még valaki csatlakozott az aulában. Vagy az a fiatal építészkari oktató – értelmes és nyílt, az a típus, akit az ember rögtön jó barátjának tekint. (A kiállott izgalmak hatására szegény később a körtér egyik házának lépcsőjén olyan vesegörécstöt kapott, hogy haza kellett mennie. Szégyellte, bizonygatta, hogy majd elmúlik, végül sikerült rábeszélnem a hazamenésre. Azóta sem láttam.) Ha nem ő volt, aki negyediknek hozzánk csatlakozott, akkor csak az a másodéves építészhallgató lehetett, akiről a továbbiakban még szó lesz. Valószínűleg négyen, de legalábbis hárman állodogáltunk tehát az aulában, közel a főkapuhoz, mikor az ellenkező irányból berobbant egy pufajkás katona (a „pufajka” akkor még csak egy ruhadarabot jelentett!), aki szemlátomást embereket keresett.

Ez volt az elhatározó pillanat. Megörült, hogy fegyverekkel találkozott, hozzánk jött, azt mondta, várjuk meg, rögtön visszajön. Néhány perc múlva újra megjelent, közölte, van egy üzemképes teherautó az udvaron, a kis tank elektromos huzaljai viszont el vannak vágva. Katonánkból sütött a tettvágy. Tudta, hol vannak fegyverek az épületben, biztonság kedvéért azonban bejártuk a többi földszinti nyitott termet is, további fegyvereket keresve. Találtunk is a Gépjárműipari Tanszéken. Volt ott a fal mellett egy jó géppisztoly is, elcseréltem a mannliche-remmel. Így állván a helyzet a katona közölte, hogy ő odaáll a Duna-parti főbejáráthoz a teherautóval, felrakjuk a fegyvereket, löszert, a tankelhárító folyadékot üvegek-

kel teli ládákat – és majd elmegyünk „valahová”. (Később, 1958-ban a Jövő Mérnöke c. egyetemi lap folytatólagosan közölte az „ellenforradalom történetét” a Budapesti Műszaki Egyetemen, megállapítva, hogy egyetemünkön szervezték meg a körtéri ellenállást. Ha az itt leírtak „megszervezésnek” minősülhetnek, akkor ez volt az – és egy ismeretlen katona, egy minden rang nélküli honvéd volt a vezetője.)

Minden úgy történt, ahogyan a katona mondta. Viszont a felrakodáskor már többen csatlakoztak hozzánk, egy egyenruhás vasutas és még néhányan. Végül is hatan vagy heten kuksoltunk már a fegyverekkel és robbanószerekkel megrakott kocsii tetején. Felmerült az a gondolat, hogy a Várba menjünk. Mindenképpen szerettünk volna csatlakozni valamilyen másik ellenálló csoporthoz. A Várba menésről hamar letettünk, nem tudtuk, találunk-e ott másokat, nem éreztük elég „erősnek” egymagunkat ehhez a vállalkozáshoz. Lehet, kissé egérfogónak is véltük a Várat, azért féltünk oda menni – igaz, nem voltunk tízen sem. Vaktában vágunk hát neki a városnak, egyelőre – akkor még ezt hittük – a Móricz Zsigmond körtér irányába. Induláskor azzal biztattuk egymást, ha autónkat találhat érné, egy pillanat alatt a levegőbe repülünk, nem fog fájni.

Azok, akik a rakodásnál segítettek, mind fegyvert is kértek tőlünk, de nem adtunk, mert nem akartuk készletünket elaprózni – ezért aztán ők nem is csatlakoztak hozzánk. A Gárdonyi-szobornál elakadtunk, fegyvert kérők vettek körül bennünket, a kocsii fedélzetén magasra tartott tenyerek sűrű gyűrűje vett körül. Mindenki csak egyetlen géppisztolyt szeretett volna, szinte könyörögtek.

A Szent Imre-szobor a Móricz Zsigmond körtéren, 1956. október 30. körül

(forrás: *Krónika 1956*, Kossuth Kiadó 2006.)

A körtér szélére érve mindez megisméltódott, de itt még többen voltak. Az egyik házból kiszaladt egy férfi. „Maradjanak itt – kiálltotta, – volt katonatiszt vagyok –,

ez egy jó hely (értsd: védhető) – maradjanak itt.” Nagy embercsapat közepén állt teherautónk, nem eresztettek tovább – megadtuk magunkat. A fegyver és muníció szétosztása hamar megtörtént: pillanatok alatt szétkapkodták. Hirtelen nagyon megsokasodtunk. Hányan lehetek a felkelők? Isten tudja. Lehet, közel kétszázan, de százan mindenesetre. (Ezt már akkor is találtuk.) Az sem teljesen kizárt, hogy egyeseknek volt már fegyvere a mi megérkezésünk előtt is. Szűkebb csoportunk a körtér 3/a sz. ház (a jelenlegi számozás szerint) egyik második emeleti lakásába szállásolta be magát, azaz, ide vezettek be bennünket. A lakásban lakók nem voltak. Csoportunkhoz tartozott egy másodéves építészhallgató „Bagoly” fedőnévvel. (Lehet, hogy ő volt az a bizonyos „negyedik”, akivel az aulában összejöttünk.) Ő hívta magát így, lehet, hogy ez volt egyébként is a ragadványneve. Ő lett a „szobaparancsnok”. Nevünket egyébként nem mondtuk meg egymásnak. Harmadikos vagy negyedikes gimnazista társunk megkérdezte másnap az enyémet, és meg akarta mondani a magáét, de figyelmeztettem, hogy jobb, ha minél kevesebbet tudunk egymásról. Velünk volt egy frissen végzett mérnök is, nemrég szerelt le a katonaságnál, mint mondta, nem gondolta volna, hogy néhány héten belül ismét fegyver lesz a kezében.

Volt aztán velünk egy egyenruhás katona is – ő tudta egyedül a golyószórót kezelni, melyet egy asztalon helyeztünk el úgy, hogy ha az asztalt előre toljuk, azonnal jó kilövési lehetősége legyen az ablakon. De ez a katona másnap délben – értelmetlennek és kilátástalannak tartva az „egészet” – otthagyt minket; nem tartóztattuk. Volt velünk néhány fiatalabb gyerek is. Ezek jöttek-mentek, szervezetünk – amennyiben azt annak lehet nevezni – legkevésbé sem volt katonai jellegű.

Barikádépítés a Móricz Zsigmond körtér Villányi úti torkolatánál, 1956. október 25–26. körül
(forrás: *Krónika 1956*, Kossuth Kiadó 2006.)

Egy-két szomszédos házban is voltak felkelők, ezek között voltak azok is, akik a gépkocsin velünk jöttek. Na-

gyon sokan voltak a mozi tájékán is (Bartók Béla út 62.), de róluk keveset tudok – talán különösen hangzik, de számunkra ők már „messze” voltak. Mint az eddigiekből is kitűnt, a felkelők között sok volt a gimnazista, voltak katonaviselt fiatalok és igencsak fiatalok is, minden bizonnyal a környéken lakók minden rétegéből.

Közénk tartozott természetesen a főszervező pufajkás katona is, de ő mindig talált magának valami tennivalót, és így kevesebbet volt közöttünk. Először is rögtön elhozta az egyetem kertjéből az említett kis ágyút, és a tér közepe táján állította le. Azután elhozta a kis tankot is. Kiderült ugyanis, mint mondta, hogy megromlását folytán manőverezési képessége csaknem semmi, de valahogy eldöcög, muníciója van, kis tornya azonban csak izomerővel forgatható. A Himfy utcában, a Villányi út sarkán úgy helyezte el, hogy csöve az utóbbi felé irányult, merőlegesen.

A nap további része voltaképpen eseménytelenül telt el, ellenség nem mutatkozott. A környéken lakó felkelők haza jártak enni, mi a ház lakóitól kaptunk este valami harapnivalót, egyesek hoztak is magukkal egy kis ennivalót.

Üllői út–Nagykörút sarok felkelőkkel
(a kép Gróh János tulajdona)

A körtérnek a Gellérthegy tövében épült házai a hegy felé nyitottak, udvaraik kertesek, ezek további kertekhez kapcsolódnak, egészen a Ménesi útig szabad átjárást téve lehetővé. Ilyen volt a mi házunk is.

A Gellérthegy felől jövő esetleges támadástól is tartva egy-egy őrt állítottunk az udvarokba, és őrt álltunk a Ménesi út–Himfy utca sarkán is. Itt napközben ketten-hárman voltunk, alkalmasszerűen váltva egymást; éjszaka ketten, kétóránkénti pontos váltással. Ezen a sarkon mesélte el nekünk egy katona, még a délelőtt folyamán, hogy miként foglalták el a szovjetek Budán a páncélosok laktanyáját. 3-án este a tisztek úgy állították le a tankokat, jó szorosan, hogy azok egymást mozgásukban akadályozzák és elejüket ne az udvar és kapu, hanem a laktanya fala felé fordítsák; ott álltak rajvonásban. Ezután le kellett ereszteniük a tankok hűtővizét (vagy még az üzemanyagot is? – erre nem emlékszem). 4-én aztán hajnalban megtámadták őket.

Első hullámban jöttek a szovjet tankok nagy tömegben, utánuk gyalogság páncéltörő kézi fegyverekkel. Bajtársai közül néhányan – hogy, hogy nem – beugrottak két

tankba és a laktanyaudvar falát ledöntve megpróbálták kitörni, de abban a pillanatban, ahogy a falat áttörték, már ki is lőtték őket. A szovjetek ezután a legénységet szélnek eresztették – ő maga is hazamenőben volt.

Később, úgy déltájban, egy öregasszony jött arra. Azt mondta, a Bartók Béla úti pékséghez igyekeznek, mert azt hallotta, hogy ott még sütnék kenyeret. Aztán adott nekünk két töltényt, amit az utcán talált. „Maguk még tudják használni” – mondta, és olyan szeretettel kotorászta elő őket a szatyrából, mint aki édességet hozott a kisunokáinak. (Nem kizárt, hogy ez másnap történt.) Csendes lett volna a környék, hacsak a mi egyenruhás vasutasunk nem talál a kis ágyúba való lövedékeket – és sajnos, kezelni is tudta az ágyút. Gyermekes örömmel pufogatott, esztelen lövöldözésével délutánig bosszantott mindenkit.

Estefelé azonban – ha az időpontra jól emlékszem – lánctalpas járművek tömegének hosszantartó morajára lettünk figyelmesek. A zúgás kezdetben közeledett, majd kis mérvű távolodásából arra következtettünk, hogy a harcokcsiki a Citadella felé tarthattak. Másnap reggel feltételezésünk beigazolódott. A legfelső emelet egyik lakásából jól láttuk a szovjet katonákat, amint a Citadella falainak tetején álltak. Segített ebben egy távcsöves mannlicher is – úgy látszik, ilyen távcső is volt készleteink között. Valaki megpróbált rájuk löni. Aztán nyomjelző lövedékekkel tüzelve megfigyelhettük az igencsak ívelő röppályát. A tapasztaltak alapján még egy kísérlet történt a katonák megcélzására. Az, aki lőtt, esküdött rá, hogy látott egy katonát a falról leesni. Erősen kételkedtem, hogy el is találta volna.

Bagoly délelőtt néhány társával a hideg, olykor esős éjszaka után sétálni ment a Gellérthegy oldalába és különös kalandjuk volt. Szembetalálkoztak egy magas rangú szovjet tisztet (vagy tisztet) vivő parancsnoki autóval. Mikor a mieink géppisztolyaikat rájuk fogták, ők azonnal feltartották a kezüket, nem is gondoltak ellenállásra. És mit tettek azok, akik felülkerekedtek? Intettek nekik, hogy menjenek tovább!!!

Szovjet tankok és rajtuk civil magyarok az Astoria szállónál. A tankok legénysége barátkozik a lakossággal (a kép Gróh János tulajdona)

A Ménesi út felső végén volt egy villa, ahonnan valaki – gyerek, örült vagy provokátor – azonnal löni kezdett,

mikor valakit közeledni látott. Nem törődünk vele, mert igen messze volt. 5-én estig más nem is igen történt, hacsak nem tekintem a város felől hangzó, többnyire folyamatos tompa ágyúdörgést, ami a Ménesi út magasságában már meglehetősen erővel szólt. Mi már megszoktuk ezt az októberi napokban, de nem így volt vele az a francia újságíró, aki az Eötvös Kollégiumban szállt meg, és a déli órákban kimerészkedett kísérőjével a kollégium kapujába. Minden dörrenésre felugrott a levegőbe, mint a Micimackó Malackája. Hozzátartozik még a nap krónikájához, hogy a körtéri önkiszolgáló büfé derék vezetője és néhány munkatársa sem pihent ezen a napon. Mindenki kapott forró katona-feketekávét reggelire, nagy kondérokban házhoz lehetett vinni, a hozzávaló harapnivalóval. Főtt, meleg ebéddel is elláttak minket, akinek csak kellett, kapott – természetesen ingyen. Köszönet érte!

5-én már délután, mintha „lett volna valami a levegőben”. Akik közel laktak, sokan hazamentek tisztálkodni, családjukat meglátogatni. Bagoly is elment – minden bizonnyal a Bercsényi (építész) Kollégiumba. Ideiglenes távozását előre bejelentette, és mivel helyettesről kívánt gondoskodni, „szobaparancsnok-helyettes”-t kellett választanunk. A választás rám esett, és ezzel, mindössze 33 évesen, elértem katonai karrierem csúcását. Az eltávozottak becsületet legyen mondva, estére mindannyian visszatértek. A sötétedésre való tekintettel, elsősorban az udvari és a Ménesi úti őrség érdekében, hogy - ha valami történni fog - azok félreértésből esetleg egymásra ne lőjenek, jelzőben állapodtunk meg, és ezt a szomszédos házak embereivel is közöltük. Zöld, Győzelem – volt a jelszó.

Este 8 és 10 óra között voltam őrségben, már nem tudom, kívül, szokásos helyünkön, a Ménesi út, Himfy utcai lépcső sarkán. Nem nagyon sokára lánctalpak egyre fokozódó morajára lettünk figyelmesek. Lassanként a morajhoz csörömpölő csikorgások is csatlakoztak. Tankok közeledtek a Villányi úton! Még elég távol voltak, mikor egyszerre megszólaltak a Citadellán elhelyezett ütegek. Szórták tüzüket körös-körül minden irányba, mint azt nyomjelző lövedékeik jól mutatták. Rövidesen jégeső módjára hullottak a repeszek körülöttünk, mondtam is társamnak, húzódjunk be a mélyedésben lévő sarki kertés villa tövébe (Ménesi út 16.), onnan is figyelhetjük még a terepet.

Alig értünk oda, egy fiatal leány és fiú „harcos” rohant riadtan lefelé a hegyről, útjukat a lépcső felé véve, melynek aljában mi is álltunk. Biztosan ekkor estek át a tűzkeresztségen szegények. (Én azon 45-ben már alaposan áttestem.) Megállítottam őket, mondtam, ne rohanjanak, és főként ne csináljanak pánikot odalent. Megfogadták. A Citadella tüzelése azonban nem maradt viszonzatlan. Hallottunk napközben arról, hogy az ún. Sóstó táján (Tétényi út) magyar tüzerek ásták be magukat. A hír igaznak bizonyult. A mieink olyan jól irányzott és koncentrált tüzet zúdítottak a Citadellára, hogy az orosz ágyúk hamarosan elhallgattak. (Feltételezhető persze, akár ezzel párhuzamosan, más ok is. Így az is, hogy, addigra a szovjetek befejezték előnyomulásuk tüzérségi előkészítését, és további tüzelésük már saját csapataikat érthette volna.) A szovjet ágyúzás és a tüzérségi párbaj nem tarthatott to-

vább hat-nyolc percnél; az utóbbi pedig legfeljebb két percig. Eközben a szovjet tankok begördültek a körtérre.

Tankunk a Himfy utca torkolatában tőle telhető gyorsasággal tüzelt, és rövidesen megszólaltak az orosz tankok is. Később a mi katonánk elmondta, hogy a mozdíthatatlan torony miatt nem sikerült eltalálnia egyetlen ellenséges tankot sem. (Ki tudja, talán sikerült is neki, de lövedékei nem voltak megfelelők.) Mivel a Gellérthegyen minden csendes volt, a térről pedig hatalmas csatazaj hallatszott, nyilvánvaló volt, hogy ott, ahol vagyunk, nincs reánk semmi szükség. Igencsak aggódtunk, hogy az a fiatal gyerek, aki az udvaron velünk egy váltásban áll őrt, idegességében ránk talál löni. Hasra vágódásra készen lopakodtunk előre a bokrok közötti ösvényen. A jelszót kiabálni nem lett volna érdemes, olyan lövöldözés volt, hogy úgyszem hallotta volna. Félelmünk azonban felesleges volt. Férfias nyugalommal állt a helyén!

Tüzelő szovjet tank a Kálvin térenél – és nézői
(a kép Gróh János tulajdona)

Emeleti támaszpontunkra siettünk, ahol mindenkit együtt találtunk, felöltözve, indulásra készen. Panaszkodtak, hogy túl alacsonyan lévén, az ablakon kidobált tankelhárító palackjaikkal nem tudták a tankokat elérni, a tankok pedig a háztól nagyobb távolságra is vannak, az úttest közepe felé. Ekkor egy fiatalember szaladt fel hozzánk, nem környékbeli, akivel kezdettől fogva kapcsolatban voltunk. Elmondta, hogy az önkiszolgáló büfé lapos tetejéről társával, egy kalauznővel keményen tüzelt a szovjetekre, míg társnője néhány repesztől könnyebben meg nem sebesült. Csodálattal beszélt a sebesült bátor magaviseletéről, akit már biztonságba is helyezett. Miközben beszélt, az ablakon át láttam, hogy a körtér átelleni sarkán álló ház (Bartók Béla út 60.) egy emelettel magasabb sarokrésze teljes magasságában egyetlen fáklyaként lángol. A mindenfelől hallatszó, szakadatlan ágyútűz elnyelte a géppisztolyok hangját, pedig mint utóbb kiderült, keményen tüzeltek az ablakokból. Mindenki azon a véleményen volt közülnk – Bagoly is –, hogy tekintve rossz elhelyezkedésünket, itt nem tehetünk semmit. Ezért – fegyveresen – levonultunk a kapu előterébe. A kaput a támadás kezdete előtt ők már bezárták. A kapuszárnyak meglehetősen nagy, kovácsoltvassal védett ablakain vörös fény áradt be, és közvetlen közelről olyan erős ágyúzás hallatszott, hogy dobhártyáinkat erősen igénybe vette; ki is nyitottam a számat, mint a tüzekek, mikor az ágyút elsütik. Egymás szavát csak megszakításokkal értettük. Velem, mint később érkezettel közölték, hogy a kapu közelében az oro-

szok egy gépágyút állítottak fel. Kézenfekvőnek látszott, ha odamegyünk a vastag tölgyfa kapuhoz, néhány méterről tüzet nyithatnánk az ágyú legénységére. De egyikünk sem mert odamenni, ahonnan az a pokoli vörös fény süttött felénk, és ahonnan a dobhártyát marcangoló dörrenések jöttek. Én sem. Pedig erősen tusakodtam magammal, hogy még is meg kellene tenni. Gyávák voltunk? Vagy talán ösztöneink mélyén megborzadtunk attól (is), hogy közvetlen közlőrl emberre lőjünk? Tehát ölünk? Ölni nem könnyű. Azok, akikkel együtt voltam, biztos nem öltek még – én pedig csak egyetlen nyuszit, sörétes puskával, de talán ma már azt sem tudnám megtenni. (Mert más dolog egy távoli csoportra voltaképp vaktában löni, nem is szólva egy gépre, tankra – mint egy közeli emberre, akinek az arcát, szemét látjuk.)

Átfutott rajtam az a gondolat is – jól emlékszem –, ha megtámadnánk azokat, akik feltehetően a kapu közelében vannak, és akciónk kudarcot vall, illetve akár csak felhívjuk a figyelmet jelenlétünkre, a szovjetekek betörhetnek a házba, felgyújthatják, vagy szétlőhetik azt. Így halálos veszélybe sodorhatjuk a ház kiszolgált lakóit, nem magunkat, mert mi, menekülésre készen, egerutat nyerünk az udvar bokrai által fedezett jól ismert ösvényen. (Ez a félelem, mint másnap beigazolódtott, nem volt alaptalan.) Nem tudhattuk azt sem, hogy van-e a téren szovjet gyalogság vagy sem.

Amint a kapualj és a lépcsőház találkozásában álldogáltunk, nemsokára elhallgatott a gépágyú, és lassanként távolabbról kezdtük hallani a tankok szünni nem akaró lövöldözését is. Apránként elhúztak a Gellért tér irányába. Útjukat jelezték, mint másnap láttam, azok a súroló találatok, melyek főként a Gárdonyi-szobor és a Hadik (Zalka Máté) laktanya közötti házak alsó részét érték. A tér lassan elcsendesedett, a körtéri ütközet véget ért.

A körtéri ütközet véget ért, mindannyian éreztük, tudtuk, de szót sem ejtettünk többé róla. Tudtuk azt is, hogy mi ugyan mintha részt sem vettünk volna benne – semmit sem tettünk. A kérdés csak az volt, hogy mit tegyünk most, hol töltsük az éjszakát. Fegyvereinket magunknál tartva – kizárólag önvédelmi célból – felmentünk a sötét Mènesi útra.

Átmásztunk a Schmidt-kastély parkjának alsó (Mányoki úti) kovácsoltvas kapuján, én ugyanis azt javasoltam, hogy az enyhe éjszakában nekivethetjük hátunkat egy-egy fának, és itt biztonságban várhatjuk meg a reggelt. Még aludhatunk is. De köd kezdett szitálni, és ezért ettől a többieknek elment a kedve. Átmásztunk a Mènesi út egy kertes házának (7. sz.) kerítésén is, fedett helyet keresve. Aztán tiltakozásom ellenére határozatba ment, hogy a Bartók Béla út 17-ben lévő kollégiumba menjünk. (Nem tudom, hogy akkor mi volt a neve.) Attól féltem, hogy ott olyan emberekkel találkozhatom, amiből aztán bajom lesz, esetleg a többiek közül is valakinek, hiszen szinte ránk volt írva, hogy honnan jövünk e késői órában. Hiába hallgatunk.

De egy csapat voltunk, hát velük tartottam. A Himfy utcai lépcső és a Mènesi út Bartók B. út felé eső sarkán álló kertes ház (Mènesi út 16.) mélyedésben fekszik. Az

útról híd vezet a bejáráshoz, ami az emeleten van. A híd alatt, az út meredek rézsűjének nekiépítve kis deszka sufni volt. Akkor láttam, amikor a repeszek hullásakor a ház oldalában álltunk. (Milyen régen is volt!) A tartaléktárral együtt ide raktuk be géppisztolyainkat, mert nagy gondunk volt, hogy hová tegyük ezeket. A szitáló esőben nem volt szívünk, csak úgy elhagyni „őket”. „Letettük a fegyvert” tehát, és én – anélkül, hogy egyszer is elsütöttem volna az enyémet – maradéktalanul átélhettem a fegyverletétel gyászos pillanatait. Ahogy a többiekre néztem, láttam az ő szomorúságukat is.

A kollégium nagy társalgójában vagy egy tucat ember ült együtt, úgy találtam, hogy legalábbis többségükben „okosok”. Szívélyesen fogadtak minket, megkínáltak ezzel-azzal. Egy egyenruhás fiatal katonatiszt vitte a szót. Nagyon szakszerű előadást tartott mindenféle ellenállás hiábavalóságáról. A szovjet fegyverzet és a mi hadseregünk felszerelése között tátongó úrról stb. Senki sem mondott ellent neki – mi sem, de erre jó okunk volt. Rossz előérzetem sem csalt meg, ott ült köztük egy tipikus egyetemi pártkader, nem oktató. Számítottam rá, hogy egyszer majd belebotlok az egyetemen; sajnos valamilyen munka vagy értekezlet kapcsán futólag ismertük is egymást. Ez a találkozás nem következett be, mert mint később megtudtam, Rómában a Collegium Hungari-cum portása lett. Ott gyümölcsöztette éberségét, különös figyelemmel kísérve az ösztöndíjasok levelezését több mint egy évtizeden át, vagy még tovább is. (Többektől hallottam.) Nem emlékszem biztosan arra, hogyan töltöttük az éjszaka hátralévő részét. Ott üldögéltünk-e hajnalig? Azt hiszem, miután a többiek szobáikba tértek, mi leheveredtünk a társalgóban, ki hol tudott. Az utca már régóta teljesen csendes volt. Még kevésbé emlékszem arra, hogyan oszlott szét kis csapatunk, de ez már nem is fontos.

**Romos lakóházak a Mórca Zsigmond körtéren,
1956. november 4. után**
(forrás: *Krónika 1956*, Kossuth Kiadó 2006.)

Reggel a Mórca Zsigmond körtérré mentem. A mostani 1. és 2. sz. ház közötti különállónak látszó három emeletes

épület, egyedi – romantikus jellegű – nagy fa ablakokkal teljes magasságában tökéletesen kiégett. A mozi előtt (Bartók B. út 62.) két nyitott csapatszállító gépkocsi roncsait láttam, elejükkel a Gellért tér felé nézve. A tér tele volt emberekkel, mindenki kíváncsi volt az összecsapás nyomaira. Megtudtam, hogy további két, hasonló típusú és mozgásképtelenné lőtt autót a szovjeteknek sikerült elvontatniuk. (Az itt állók gumijai elégték, keréktárcsájukon álltak.) Kérdésemre, hogy ültek-e bennük katonák, és ha ültek, mi lett velük, azt mondta a fiatalember – aki nyilvánvalóan közülünk való volt –, a környező házak ablakaiból olyan iszonyatos tűz zúdult rájuk, hogy azok kivétel nélkül mind meghaltak. Bizonyosan így is volt. Ezek a gépkocsik ugyanis csak a Feneketlen-tó irányából jöhettek, a Villányi út felől jövő tankok nem fedezhették őket. Informátorom szerint halottaikat elvitték. (Mindennél ismételten, a Korvin köz előtt is csak néhány megégett holttestet hagytak. Október 24-én vagy 25-én a Vas utca egy kapualjában szovjet katonák halomba rakott holttesteit láttam, a Rádió ostrománál estek el. Az utca Bródy Sándor utca felé eső részén, romok porfelhőjében még szovjet katonák rohmoztak, mikor a másik végén befordult egy magyar katonai „vipon”, minden valószínűség szerint a halottak elszállítására. Miközben azonban a tiszt bement egy házba, az autó vezetőjét a járókelők rábeszélyték, hogy dezertáljon.) A Bartók B. út 60. kiégett sarka előtt azonban mégis feküdt két szovjet katona megégett holtteste. Ezeket bizonyára a közeli tűz forrósága miatt nem tudták elvinni. A fiatalember és talán mások is, elmondták, hogy ebbe az épületbe (vagy a 62-be) szovjet katonák hatoltak be, és az óvóhelyen tartózkodók közül két fiatalembert kihurcoltak az utcára, és a helyszínen végeztek velük. Tudomásom szerint a harcolók közül a magyar oldalon senki sem esett el.

Az egész teret mindenféle törmelék borította, leszakadt vezetékek stb., mint ahogyan ez ilyenkor lenni szokott. Megakadt a szemem egy piros tréningruhás szép fiatal lányon, aki minden irányba nézegetve olyan óvatosan lépegetett át ezeken, mint egy félnék, kíváncsi cica. Ekkor rám szólt egy kedves tanítványom és hívott, hogy menjek vele a Bercsényi Kollégiumba. Nem tudom, meddig maradtam ott, úgy hiszem, hogy még az éjszakát is ott töltöttem. Alig néhányan voltak csak ott kollégisták.

**Szovjet harckocsik a Gellért téren,
1956. október 25–30. körül**

(forrás: *Krónika 1956*, Kossuth Kiadó 2006.)

Mindenesetre kora délelőtt volt, mikor a Gellért téren körülnéztünk, tanítványom ugyanis elkísért. A hídnál nem álltak tankok, csak két szovjet katona. Megvártuk, míg valaki át akar menni a hídon. Alaposan megmotozták, de átengedték. Gondosan többször is átkutattam zsebeimet, nehogy valami áruló jel maradjon bennük, elbúcsúztunk. Miután az oroszok jól végigtapogattak, nekivághattam a hídnak. Déli járdáján a hídfők közelében egy-egy civil holttest feküdt. Úgy látszik, előző nap vagy éjszaka őr állhatott a hídon, és nem tudta, fegyver van-e azoknál, akiket lelőtt. Nem hibáztatom – ilyen a háború.

EPILOGUS

Mikor a rádió november 4-én bejelentette, hogy Nagy Imre beszélni fog, szorongás fogott el. Rettegtem a gondolatától, hogy majd az ellenállás hiábavalóságát hangoztatja – és nyugalomra, beletörődésre int. Később rájöttem, hogy 1944. október 15. traumája kísértett. A beszéd azonban tökéletes volt. Nem tüzelt a harcra – ezt jó lelkiismerettel nem is tehettem –, de nem is igyekezett azt visszafogni. („Csapatok harcban állnak, a kormány a helyén van” és ezen mit sem változtat, hogy rövidesen a jugoszláv követésre távozott – ahonnan aztán hóhéraihoz közvetítették.) Azzal természetesen tisztában voltam – és bizonyosan Nagy Imre szintén –, hogy akár ellenállásra szólít fel, akár megadásra, aligha fog 1%-kal több vagy kevesebb ember harcra szállni a Vörös Hadsereggel. Hiszen közvetlen „vezetése” csaknem annyira fiktív volt, mint a Király Béláé, akinek állítólagos szerepéről csak később hallottam a nyugati rádiókból – bár lehet, hogy beolvasta ezt a nevet annak idején a magyar rádió is, és én is hallottam, de megjegyezni nem volt érdemes. Nagy Imre szövege a fegyveres ellenállást Nemzet és Állam háborújának rangjára emelte azonban a világ szemében és magának a harcoló országnak a szemében is. A szovjet „felszabadítás” fikciója az egész térségben összeomlott, aminek az elkövetkező évtizedekben megvolt a maga jelentősége. (Mert 1944-45-ben – ma is ezt vallo – a szovjet csapatok előnyomulásának volt valami felszabadító látszata, ami később pseudo-felszabadulásnak bizonyult. De akkor – ha mást nem is – meghozta az elfoglalt területek számára a békét, és beszüntette a náci haláltáborok működését.)

Viharos történelmi események sodrában a Vezetők csak igen korlátozott mértékben vezetnek ténylegesen. Az emberek, a nép saját természetes reakcióinak automatizmusát követi, amibe befolyanak a történelmi nemzet tapasztalatainak érlelődött tradíciók is. Az események rangját azonban kiváló vezetők helyzetfelismerése fémjelzi – megadja azok veretét. Nagy Imre is ezt tette.

A november negyedikéről ötödikére virradó éjszaka a rádióállomások közvetítették a magyar ügygel foglalkozó ENSZ-ülést. Gimnazista szobatársunk odaszegődött a rádióhoz, szentül remélve, hogy megsegítésünkre tenni fognak valamit a nagyhatalmak. „Megnyugtattam”, ne álmodozzon erről, inkább üljön le egy fotelba és aludjunk, mint a többiek, bizonyos, hogy semmit sem fognak határozni, szavakon kívül. De a gimnazista reménykedése kivétel volt. Akik ellenálltak, azok ellenálltak, harcoltak míg azt a körülmények szerint jónak látták – és csakis

ezeket a körülményeket mérlegelték. A végső kimenetelt, azt, hogy „érdemes”-e, „megéri”-e vagy „célszerű”-e ellenállni, azt nem. Nem mérlegelte végső soron ezt a gimnazista sem, mert másnap ott volt velünk, pedig nem kaptunk segítséget.

Említettem a golyószórós katona távozását. Defetista nézeteket vallott és kezdett hangoztatni, még mielőtt egyetlen ellenséget is látott volna. Vitatkoztunk vele, de nem tartóztattuk, és örültünk, mikor eltávozott; éreztük, nem közénk való. Emlékszem, kifejtettem neki, hogy én sem meghalni szeretnék ebben a harcban, sőt, életben szeretnék maradni. Mégis úgy éreztem, ha hazámat és szülővárosomat ellenség támadja meg, tennem kell ez ellen valamit, nem pedig esélyeket latolgatni. Győzelmi reményeket tehát nem tápláltam, mint ahogyan senki sem tette azt. Tisztában voltam, voltunk esélyeinkkel, esélytelenségünkkel. Példázza ezt két epizód. Egy igencsak tizenéves fiúcskát megkérdeztem, tudja-e kezelni géppisztolyt, melyet alig bírt meg a vállán. Büszkén mutatta: ha ezt erre toloom, ki van biztosítva. „Nem fordítva?” – kérdeztem, mert éppen fordítva mutatta. „Az lehet” – válaszolta némiképpen elbizonytalanodva.

Egy másik hasonló korú, kedves, lelkes fickó talált magának egy pisztolyt, története is volt hozzá. Szerencsére lefelé irányította a csövét – ahogyan kell –, mikor véletlenül elsütötte. Így „csak” valamelyikünk lábfeje volt vesztélyben, mert sokan álltak körül.

A továbbengedett szovjet parancsnoki gépkocsi esetén még ma is bosszankodom. Az autó használhatatlanná tétele elemi dolog lett volna. Ami utasait illeti: legalább fegyverezték volna le őket, hogy gyalog, fegyvertelenül, esetleg rangjelzéseiktől is megfosztva térjenek vissza egységükhöz. Nem is szólva arról, hogy szervezettebb ellenállás számára mit jelenthetett volna egy ilyen gépkocsi – esetleg a benne ülők egyenruhájával – még ha ez nem is felel meg a genfi konvencióknak. (Mellesleg, a mi katonánk el tudta volna hozni a kocsit, ha szólnak neki.)

Nyilvánvaló, hogy olyan fegyveres erővel, mint amilyenek mi voltunk, igazi hadműveletet folytatni nem lehet. Szervezetlenül, tiszták nélkül. Tolsztoj megírja a Szevasztopolban, hogyan fokozza fel a védelmi harcban a katonák teljesítményét, mikor hosszú időn át ugyanazokat az állásait védik – megszokják, második otthonukká válik. Szerencsés körülmények között felkelő csapatok is képesek lehetnek erre. Ehhez azonban feltétlenül kell: szakszerű vezetés, idő, amíg a csapat beérik, stratégiailag megfelelő hely.

A Corvin közben, úgy látszik, mindez összejött. Nálunk nem. A vezetés hiánya mellett nem adatott meg az idő, hogy a felkelők a tűzkeresztségen túl harcosokká érjenek. Nem volt megfelelő a hely sem. A szovjetek, ha veszteséggel is – sőt súlyos embervesztéssel –, de átmentek a téren, minket faképnél hagyva. A fegyvert azért is tette le mindenki olyan gyorsan, mert nem volt már ki ellen harcolni!

Kétségtelennek érzem, hogy mi, körtériek lehettünk a legműködőbbek, 56-os viszonylatban, mert még az október 23-át követő csatározások „iskolájában” sem vett részt az a sok felkelő, aki nem volt katona. Mentségünkre legyen azonban mondva, hogy mi, akik ott az egyetemen

összejöttünk – és végül is az egészet elindítottuk – kivétel nélkül abban a meggyőződésben mentünk oda, hogy ott egy szervezett és szakszerűen vezetett csapat tagjaivá leszünk. Talán a később hozzánk csatlakozók és a körtériek közül is sokan azt hitték – látva az odaszállított fegyverek nagy mennyiségét –, hogy valahol, valaki tényleg érti is a dolgát ebben a tömegben. Ha pedig nem gondoltak ilyesmire, az éppúgy tekinthető dilettantizmusnak, mint hősiességnek. Szerintem mindkettőnek. Mi, akik az Aulában összejöttünk, voltaképpen tudtuk, hányadán állunk, azért is akartunk egy másik ellenálló csoporthoz csatlakozni.

Várákosainkban csatlakozva akár haza is mehettünk volna, de meg volt bennünk az ellenállás vágya – és ott találtuk a sok fegyvert! Maradtunk tehát, és megpróbáltunk valamit tenni. Visszagondolva a körtéri ütközetre nagyszerű és kisszerű jelenetek kavargtak bennem. Az egész nagyszerű vonásait kisszerű elemek szövük át – ugyanakkor a kisszerűségeken átsüt a nagyszerűség, ami reánk, kis résztvevőkre is kisugárzott.

Harcképtelen szovjet rohamlőveg a Corvin köz előtt
(a kép Gróh János tulajdona)

A mi kis csoportunk őrizte anonimitását, ezért azóta sem tudom mi történt azokkal, akikkel együtt voltam. Némi képpen kivétel a „Szobaparancsnok”. Bagoly tovább járt az Egyetemre. Mikor tavasszal újra megindult a tanítás, megmutattam kedves barátomnak és kollégámnak, hogy melyik tanítványa „Bagoly”. Megkérdeztem, milyen embernek ismeri. Csendes és jelentéktelen – mondotta, pedig jó emberismerő volt. De ott a téren megfontolt volt

és határozott. (A parancsnoki autó elengedését bocsássuk meg neki, akkor talán még nagyon is kezdő volt, az első napon.) Nem beszéltem vele többé sohasem. Mindketőnknek megvolt rá az oka, hogy „ne ismerjük egymást”. Azt sem tudom, elvégezte-e az egyetemet vagy sem.

Azt kérdezhetette volna valaki az események után egy-két évvel: volt-e értelme az ellenállásnak, különösen november 4-e után. Úgy is feltehető a kérdés: kellett-e ellenállni november negyedikét követően? Az ellenállás értelme demonstratív volt, mivel sikerrel, katonai sikerrel nem járhatott. Megmutatta a világnak – és magunknak –, hogy itt egy ország vívja élethalálharcát, és a Nyugat hagyja elvérezni. A válasz pesszimizmusában talán kissé leegyszerűsített. Mert egy ország, egy nemzet, ha élethalálharcot vív – akkor él!

Másrészt összeomlott a szovjet belső propagandája a „baráti” és „testvéri” országokról. Ma már vaskos bibliográfia telne ki azokból az írásokból, melyekben (volt) szovjet emberek vallanak arról, hogyan nyitotta ki szemüket a magyar ellenállás. Persze olyanokét is kinyitotta, akik arról nem számoltak be írásban, mert nem voltak író emberek.

Hogy kellett-e ellenállni? A kérdésfeltevés morális választ igényel. Az ellenállás erkölcsi posztulátum volt. Egy legyőzött ország nem tehet mást, mint meghajlik a győző jogai előtt – ha ilyenek egyáltalán vannak. Mindenesetre meghajlik hatalma – csúnyább kifejezéssel –, az erőszak előtt, és igyekszik fenntartani magát a szolgaság időszakában – a legkisebb önfeladással, a lehető legnagyobb tisztességgel. A két utóbbinak nyilvánvalóan vannak korlátai. A „legénykedés” ilyenkor hiábavaló és ezért felesleges, sőt káros – esetleg még nevetséges is lehet. De, ha egy nemzet szabad, köteles megvédeni szabadságát.

Mi október végére kivívtuk szabadságunkat, és a Szovjetunió november 4-én egy szabad országot támadott meg! Ezért kellett – mérlegelés nélkül – szabadságunk védelmére kelni, szuverén állam módján, mint olyan országnak, amelyik ragaszkodik szuverenitásához.

„Sehonai bitang ember, ki most, ha kell, halni nem mer” – tiszta, tömör logika. Nem általánosságban – az életben maradást sem kizárva, szólít fel a halál vállalására – hanem „most, ha kell”. Ilyen „itt és most” volt november negyedik a mi életünkben.

VISEGRÁDI HÍREK

Kiadja Visegrád Város Polgármesteri Hivatala

Megjelenik havonta, 750 példányban

Felelős szerkesztő: Mikešy Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:

Borsody István, Gróf Péter, dr. Gróh Dániel,

Kálazy László, Mezei Anna, Mikešy Tamás, Schmidt Anna

Kéziratleadás: minden hó 1-jéig

Írásaik tartalmáért a szerzők vállalják a felelősséget!

Szerkesztőség: 2025 Visegrád, Széchenyi u. 11.

Telefon: (26) 398-128, fax: (26) 398-163

Szerkesztőségi órák: szerdán 14–16 óra között

ISSN 1587-7477

Tipográfia: Borsody István

Nyomdai munkák: Kucsák Könyvkötészet és Nyomda, Vác

A Visegrádi Hírek különszámának megjelenését támogatja:

a Miniszterelnöki Hivatal,
az Oktatási és Kulturális
Minisztérium,
valamint
a Nemzeti Évfordulók
Titkársága

Az 1956-os emlékév hivatalos honlapja: www.19562006.hu